

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və presedent hüququ

Məhkəmənin presedent hüququnda və ya Avropa Konvensiyasına qəbul ediləcək əlavə Protokol şəklində "uzanan hüquq pozuntusu" anlayışına dəqiq tərif verilməli və hansı halların məhkəmə tərəfindən "uzanan pozuntu" kimi qəbul edilməsinin kriteriyaları müəyyən edilməlidir.

Məhkəmənin ərazi yurisdiksiyası ilə bağlı fikirləri ümumiləşdirərək, qeyd etmək olar ki, məhkəmənin presedent hüququna əsasən, "yurisdiksiya" termini iştirakçı-dövlətlərin milli ərazisi ilə məhdudlaşmır. Hakimyyət orqanlarının fəaliyyəti nəticəsində, onun ərazi həddlərindən kənar baş vermiş nəticələrə görə də, dövlətin məsuliyyəti yarana bilər. Müvafiq olaraq, hərbi əməliyyatlar nəticəsində, dövlət milli sərhədlərindən kənar olan ərazi üzərində səmərəli nəzarəti həyata keçirmək imkanı əldə etdikdə də, onun məsuliyyəti haqqında məsələ ortaya çıxır.

Zaur Əliyev yazır: "Avropa Məhkəməsinin ərazi yurisdiksiyası (ratione loci) kontekstində Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində insan hüquqlarının pozulmasına görə, Ermənistan dövlətinin məsuliyyəti məsələsi meydana çıxır. Belə ki, Azərbaycanın işğal edilmiş əraziləri üzərində faktiki nəzarəti həyata keçirdiyindən, həmin ərazidə insan hüquq və azadlıqlarının pozulmasına görə, məhz Ermənistan dövləti məsuliyyət daşıyır. Məcburi köçkünlərin müraciətlərinə gəlinə, məsələyə məhkəmənin ərazi yurisdiksiyası baxımından yanaşsaq, fikrimizcə, qarşı tərəfin rəhbərliyi ilə bağlı mümkün etirazı məhkəmə tərəfindən rədd edilməlidir. Ermənistan işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində pozuntulara görə, məsuliyyətdən qaçaraq, Dağlıq Qarabağda "yerli hakimiyyət orqanları"nın formalaşdığını və onun "müstəqil dövlət" olduğunu əsas gətirə bilər."

Məhkəmənin presedent hüququ, onu deməyə əsas verir ki, məhkəmə belə etirazları rədd edir (məsələn, Loizidu işində olduğu kimi). Belə ki, "Dağlıq Qarabağ" dövlət kimi dünya birliyi, hər hansı bir beynəlxalq təşkilat və ya dövlət tərəfindən (hətta Ermənistanın özü tərəfindən belə) tanınmamışdır. Bu gün dünya dövlətləri, universal və regional beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olduğu qeyd-şərtsiz qəbul edilir. Beləliklə, yuxarıda deyilənlərə əsasən, qeyd etmək olar ki, Ermənistan, işğal altında olan Dağlıq Qarabağ və ətraf ərazilərə effektiv hərbi və siyasi nəzarət həyata keçirdiyindən, beynəlxalq hüquq normalarına və AİHM-in presedent hüququna əsasən, Dağlıq Qarabağda idarəçiliyini qanunsuz və qondarma rejim tərəfindən həyata keçirilməsi bəhanəsi ilə məsuliyyətdən yayına bilməz. Məhkəmənin ərazi yurisdiksiyası baxımından, işğal nəticəsində Konvensiya müddələrinin pozulması ilə bağlı Ermənistan qarşı işlərə baxılmasına hüquqi maneə yoxdur.

Z.Əliyev göstərir ki, AİHM-in

məsləhət rəyləri verilməsi ilə bağlı yurisdiksiyası haqqında deyilənləri yekunlaşdıraraq, qeyd etmək olar ki, Avropa Məhkəməsinin məsləhət rəyləri verilməsi sahəsində fəaliyyəti canlanmalıdır və məsləhət rəyləri verilməsi ilə bağlı müraciət edə biləcək subyektlərin dairəsi genişləndirilməlidir, yeni insan hüquqlarının müdafiəsinin, Amerika sisteminin olduğu kimi, Konvensiyanın iştirakçı dövlətlərinin də, bununla bağlı birbaşa Məhkəməyə, müraciət etmək hüququ təmin edilməlidir. Hesab edirik ki, iştirakçı-dövlətlərə belə hüququn təmin edilməsi AİHK-nin və məhkəmənin presedent hüququn milli səviyyədə implementasiyasında əhəmiyyətli rol oynayard.

Avropa Məhkəməsinin yurisdiksiyası və milli hüququn qarşılıqlı əlaqəsi kontekstində subsidiarlıq prinsipinin tahlilində dair fikirləri ümumiləşdirərək, aşağıdakıları qeyd etmək olar:

Avropa Məhkəməsi milli məhkəmələrin hökmü və ya qərarlarını ləğv edə bilməz. Belə ki, o, milli məhkəmələrə münasibətdə yuxarı instansiya məhkəməsi qismində çıxış etmir. Məhkəmə dəfələrlə öz qərarlarında qeyd etmişdir ki, milli məhkəmə qərarlarının ləğv edilməsi onun səlahiyyətində deyildir. Avropa Məhkəməsi nə qədər əhəmiyyətli və nüfuzlu olsa da, bu məhkəmə milli məhkəmə sistemini əvəz etmir və heç bir halda, sonuncu instansiya məhkəməsi kimi çıxış etmir; eyni zamanda, fikrimizcə, Avropa Məhkəməsinin qərarları dövlətlər üçün, o cümlədən, konkret

Məhkəmənin milli məhkəmələrə münasibətdə rolu subsidiar xarakter daşıyır. Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların müdafiəsinin, ilk növbədə, dövlətlərin özləri təmin etməlidir. Məhkəmənin subsidiar xarakterini Konvensiyanın bir sıra maddələrindən də görmək olar (məsələn, 1-ci maddə, 35-ci maddənin 1-ci bəndi, 53-cü maddə və s.).

Avropa Məhkəməsi dövlətlərüstü məhkəmə deyildir. O, dövlətlərə onların qanunverici, məhkəmə və digər fəaliyyətləri ilə əlaqədar konkret göstərişlər verə bilməz. Avropa Məhkəməsi, Konvensiyanın bu və ya digər maddəsinin pozulduğunu müəyyən etdiyi halda belə, dövlətdaxili qanunvericiliyə dəyişikliklər etmək, hər hansı qanunvericilik aktını qəbul etmək və ya ləğv etmək haqqında tələb irəli sürə bilməz.

Bütün dövlətdaxili hüquq-müdafie vasitələrinin tükənməsi şərti ilə bağlı deyilənlərə yekun olaraq, qeyd etmək olar ki, hüququnun pozulduğunu iddia edən şəxs onun bərpası üçün, ilk növbədə, milli hüquqda müəyyən edilmiş və müraciət edilməsi mümkün olan bütün daxili hüquq-müdafie vasitələrindən istifadə etməlidir. Azərbaycanda Konvensiya anlamında daxili hüquq-müdafie vasitələrinin tükənməsi üçün əvvəlcə I instansiya məhkəməsinə, sonra Apellyasiya Məhkəməsinə və nəhayət, Ali Məhkəməyə müraciət edilməlidir. Avropa Məhkəməsinə müraciət etmək məqsədilə Azərbaycanda dövlətdaxili hüquq-müdafie vasitələrinin tükənməsi üçün Ali Məhkəmənin Plenumuna əlavə kassasiya qaydasında şikayət etməyə ehtiyac yoxdur. Şəxs ekstraordinar vasitələri tükəndirməyə borclu deyildir. Bu baxımdan, Ali Məhkəmənin Plenumu səmərəli müdafie vasitəsi hesab oluna bilməz. Həmçinin, hər bir halda, Konstitusiyaya Məhkəməsi müraciət edilməsi də zəruri deyildir. Belə ki, Konstitusiyaya Məhkəməsi məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən orqanlardan biri olsa da, məhkəmə sistemində daxil deyildir. Beləliklə, əgər pozulmuş hüququn bərpası milli səviyyədə

iş üzrə cavabdeh-dövlətin müvafiq orqanları və məhkəmə sistemi üçün hüquqi baxımdan, məcburi presedent xarakterinə malik olmalıdır və milli məhkəmələr "beynəlxalq müqavilə" anlayışını geniş şərhləyərək, Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnu da Avropa Konvensiyasının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qəbul etməli və hüquq tətbiq etmə praktikasında Konvensiya ilə yanaşı, Avropa Məhkəməsinin maddi hüquq normalarının şərhini əks olunan qərarlarını da birbaşa tətbiq etməlidirlər.

Z.Əliyevin fikrincə, Avropa

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDİF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

budsman Konvensiyasının 35-ci maddəsi baxımından, tükəndirilməsi vacib olan dövlətdaxili mexanizmlər sırasına aid edilmir.

Z.Əliyev yazır: "Hesab edirik ki, Ombudsman Təsisatı Avropa Məhkəməsi tərəfindən Konvensiyanın 35-ci maddəsinə müvafiq olaraq, tükənməli olan effektiv dövlətdaxili hüquq-müdafie vasitəsi kimi qəbul edilməli və buna müvafiq olaraq, Avropa Məhkəməsinə ərizə axınının qarşısını almaq üçün dövlətdaxili səviyyədə bu təsisatın səlahiyyətləri artırılmalıdır (məsələn, Ombudsmana Avropa Konvensiyasının müddəaları ilə ziddiyyət təşkil edən milli məhkəmə qərarlarının ləğv edilməsi tələbi ilə çıxış etmək səlahiyyətinin verilməsi, yaxud konstitusiyanın və qanunların şərhini ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququnun təmin edilməsi və s.)."

Nəhayət, AİHM-in qərarları ilə bağlı deyilənləri ümumiləşdirərək, aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- Məhkəmənin qəti qərarları iş üzrə tərəf olan dövlətlər üçün məcburi xarakter daşıyır;

- Konvensiyanın maddi hüquq normaları Avropa Məhkəməsinin şərh etdiyi qaydada tətbiq edilir. Yəni milli səviyyədə hüquq tətbiq edən orqanlar Konvensiyanı Avropa Məhkəməsinin qərarlarını, şərhlərini və presedent hüququnda formalaşan məhkəmənin hüquqi mövqelərini nəzərə alaraq, tətbiq etməlidirlər."

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru